

Vincze Gabriella

ADALÉKOK A MAGYAR MOZDULAT- MŰVÉSZEK PÁRIZSI KORSZAKÁHOZ

„Mikor mi elindultunk, Sztanyiszlavszkij és Gordon Craig már rég klasszikusnak számítottak. Mejerhold szintén messze előttünk járt. Érthető, hogy ezeket a bátor művész forradalmárokat nagyra becsültük. Piscator is, aki kortársunk volt. De érthető az is, hogy nekünk más volt az utunk [...]. Mikor mi már megcsináltuk a sajátos összművészeti Kórus-színházunkat, és a modern pantomim útját is kijelöltük a magunk számára, Barrault, vagy pláne Marceau még fiatalok, szinte gyermekek voltak.”- írta visszaemlékezéseiben Palasovszky Ödön, a Madzsar-iskola lelke.¹ Az idézetben szereplő nevek - Mejerhold, Piscator és Barrault - határozzák meg a Madzsar-Palasovszky-féle színház lehetséges kapcsolatainak tartományát. Ugyanakkor a Palasovszky-féle mozdulatművészeti csoport exművészein (Váry Éván, Thomán Babyn, Kepes Éván és Kövesházi Ágnesen) túl létezett egy másik, franciaországi kör is, amelyet a magyar mozdulatművészet részéről Mirkovszky Mária, Förstner Magda, illetve Lőrinc György képviselt. Természetesen a kettő között időnként átfedések adódnak: egyebek mellett Barrault-val mind Kepes Éva, mind Lőrinc György munkakapcsolatban állt. Kozma József párizsi pályakezdekésekor Blattner Gézával tartott fenn kapcsolatot, mivel bábos berkekben is dolgozott. Förstner Magda neve pedig nemcsak André Kertész fotográfiái, hanem Magyarországon Palasovszky Ödön, illetve Kassák Lajos előadásai kapcsán is felbukkan.

A Madzsar-iskola három művészenek, Kövesházi Ágnesnek, Kepes Évának és Kozma Józsefnek is volt egy párizsi periódusa. A magyar származású francia zeneszerző, Joseph Kosma (1909–1969) francia pályafutása jól ismert. A berlini már kevésbé, és kérdésekkel teli, hiszen a Brecht vándortársulatával, illetve a Jean (Hans) Weidttal közös előadásokkal² párhuzamosan születtek meg a Madzsar-iskola számára nagy magyarországi kamaraművei (*Európa*, *Ayrus lánya*). Némely darabja (*Kínéfónia*, előadva a Szentpál-iskola által 1932-ben) még Berlinbe távozása előtt, 1929 körül keletkezhetett, ám a művek száma kizárja, hogy mindezzel ez történt volna. Távmunkáról is csak korlátozott mértékben beszélhetünk, hiszen Róna Magda visszaemlékezéséből tudjuk, hogy a táncok a zenével együtt születtek.³

¹ Palasovszky Ödön: *Meredek művészet* In: Palasovszky Ödön: *A lényegretörő színház*. Budapest, 1980. 109–110.

² Kozma József egyebek mellett Berlinben Jean Weidttal, a „vörös táncos”, *Arbeitem gemacht* című tánc-előadásának zeneszerzője volt. Jean Weidttal: *Der Rote Tänzer. Ein Lebensbericht*. Berlin, 1968. 70.

³ „Mindig együtt született meg a zene és a tánc. Mindig együtt született. [...] Ő (tudniillik Kozma) mindig ott volt minden próbán és mindig figyelt és mindig játszott. És megmutatta ez így jó, ez így

Ezt erősíti az a tény, hogy Kozma 1929 és 1933 között bizonyíthatóan többször Magyarországon tartózkodott: 1929 nyarán részt vett *A szerelem örökké él* forgatásán, 1931-ben pedig a Természetbarátok Turista Egyesülete által szervezett *Kultúr-est* egyik zongorakísérőjeként említik.⁴ Ráadásul a Kozmával Berlinben közösen dolgozó Kepes Éva visszaemlékezése szerint Jean Weidt társulatában is éjjel-nappal dolgoznia kellett, ezért valószínűleg azt a munkát sem végezhette Kozma távolról.⁵ Kozma József Hitler hatalomra jutásakor, 1933-ban, elhagyta Németországot és Franciaországba költözött, ahol – mivel nem beszélt franciául – először a mozdatművészetnél maradvá egy Dalcroze-irányvonalat képviselő iskolában kezdett el dolgozni.⁶ Emellett a bábosokkal, illetve Blattner Gézával is kapcsolatban állt: a Palais Royal földszintjén működő művészegyesület, a Robert Baze által működtetett Club du Palais Royal bábéledéséhez, a *Montreur d'images*-hoz szerzett zenét.⁷ Kozma József a Dalcroze-stúdióbeli munkájához talán köze lehetett egykori munkatársának, a pletykák szerint nagy szerelmének, Kövesházi Ágnes mozdatművésznék, aki Kozmával nagyjából egy időben élt Berlinben és érkezett Párizsba, 1933 nyarán pedig, akárcsak Kozma, a Hôtel des Étrangers-ben lakott.⁸ Valószínűleg Kövesházi Párizsban mozdatművésztel is foglalkozott, hiszen 1933-as francia útlevélekérelmében tánctanárként van megjelölve,⁹ míg egy 1938 körüli kiutazásiengedély-ké-

jó, ez nem jó, ez jó, ez nem jó.” MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár. Palasovszky Ödön hagyatéka. Szabó Júlia interjúja Róna Magdával. Gépelt változat, ltsz.: MKI-C-I-107/436/14-15.

⁴ *A szerelem örökké él* forgatásán számtalan fotó készült, amelyeken Kozma is látható. MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár. Kövesházi Ágnes hagyatéka, ltsz.: MKCS-C-I-165). Kozma 1931-es jelenlétéhez ld.: Meghívó a Természetbarátok Turista Egyesülete Pénzügyi Tisztviselők Osztály 1931. március 20-án, szombaton tartandó kultúrestjére. Kozma a „*Filmkritika*”-jelenetet, amelyet a mozgáskórus tagjai adtak elő, kísérte zongorán. MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár. Palasovszky Ödön hagyatéka, ltsz.: MKCS-C-I-107.

⁵ „Kozma Berlinben is szerzett sanzonokat Brecht, Eisler és Weidt darabjaihoz. Hans Weidtnak a táncsoportjában mozogtak, énekeltek és Kozma írta a zenét” – nyilatkozta 1993-ban Kepes Éva. Forrás: Marosi Ernő interjúja Kepes Évával, 1993. 16. p. (magántulajdon). Köszönöm Marosi Ernőnek, hogy hozzájárult az adatok közléséhez.

⁶ Marc Soriano: *Souvenirs d'une vie. Joseph Kosma 1905-1969. Un homme, un musicien.* Ed. Maurice Fleuret. Paris, 1989. 26–27.

⁷ Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Báltár. Blattner Géza hagyatéka. *Hogyan indult el Blattner Géza festőművész 40 évvel ezelőtt Magyarországon, és hova jutott Franciaországban a bábjáték szolgálatában* (önéletrajzi írás), ltsz.: 84.3.1. 5. p.

⁸ Kozma 1933. március 29-én érkezett Párizsba, 1933. május 3-tól szeptemberig élt a rue Racine 2-es szám alatti Hôtel des Étrangers-ben (ma Hotel Belloy Saint Germain), forrás: Kozma József lakcímjegyzéke (a szerző tulajdona). Kövesházi 1933. június 20-ai keltezésű francia személyigazolványkérelmében szintén ez a lakcím van megjelölve. MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár. Kövesházi Ágnes hagyatéka, ltsz.: MKCS-C-I-165.

⁹ Kövesházi 1933-as francia személyigazolvány-kérelme. MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár. Kövesházi Ágnes hagyatéka, ltsz.: MKCS-C-I-165.

Fotó Lokay: Kepes Éva, Jean (Hans) Weidt *La victime* című darabjában, 1938.
Magántulajdon

résben az alábbiakat írta magáról: „külföldön mint mozdulatművésznő dolgoztam, és ebből a keresetből éltem.”¹⁰ A feltételezhető tánctanári tevékenységen túl Kövesházi 1934 és 1935 között Docteur Lambling munkatársaként a L'Hopital Trousseau-ban beteg gyermekeket ápolt, tornáztatott. A táncosnő 1939-ben tért haza Magyarországra, mivel antifasiszta tevékenysége miatt kiutasították Franciaországból.

A harmadik művész, aki a Madzsar-iskolához köthető, Kepes Éva anyai és apai ágról is unokatestvére Kepes Györgynek. Táncművészként megjárta mindhárom nagy (Szentpál, Dienes, Madzsar) mozdulatművészeti iskolát. Mozdulatművészeti tanulmányait az 1920-as évek elején Dienes Valériánál kezdte, akinek 1929-ig a tanítványa maradt, ezután a Madzsar-iskolához került, ahol legfőbb szerepe a háborúellenesnek is nevezhető *Korszerű szvit*-ben lett volna, amelynek színpadtervezője is volt. Kepes Éva 1932-ben, amikor Palasovszkyt is perbe fogták, a börtöntől félve ment Berlinbe, ahonnan a politikai változások következtében 1933-ban visszatért Magyarországra. Kozma révén Berlinben Jean Weidtnál, a „vörös táncosnál” kezdett el táncolni: bizonyíthatóan a *Tanz der Alten Leute*, később *La ballade de la vie*, illetve *Viellies gens, vieux fers* címmel is előadott, eredetileg 1928-ban bemutatott előadásban szerepelt. Emellett Kozma Józseffel és Robert Capával közösen előadásokat rendezett.¹¹ Kepes Éva 1937-ben távozott végleg külföldre, ahol Kozma József révén ismét – az időközben már Párizsban alkotó – Jean Weidthoz csapódott, ezzel bekerülve a *Café de Flore* és a *Les Deux Magots* törzsgárdájába, előrelépve karrierjében Jean Weidttársulatának, a *Les ballets 38*-nak a szólistája lett. A fennmaradt képek tanúsága szerint Weidttársulat *La victime* című darabjában ő táncolta az egyik főszerepet. Amikor a *Les ballets 38* Cocteau *Parade*-ját vitte színre, amelyet végül a Grande Salle Pleyel-ben mutattak be 1939. március 7-én, váratlan dolog történt: „nagyon buta voltam, mert ahelyett, hogy a filmesekkel és színházásokkal maradtam volna, folytattam Hansszal [Weidttal] a táncot. Hát az 24 óra volt. És akkor egy időben próbáltuk Cocteau-nak a *Parade*-ját, azt kezdtük próbálni, főszerep, Cocteau jött asszisztálni és segíteni a rendezéshez, erre az első kisbaba elkezdett érkezni, és nem akartam reszkírozni az életét” – emlékezett vissza életének egy sorsdöntő eseményére Kepes Éva.¹² Várandóssága, majd az azt követő háborús események végleg megszakították a művésznő táncos karrierjét. Pályafutásával egy időben honfitársai közül többen kacérokodtak a párizsi színpaddal. Az egyik csoport Jean-Louis Barrault körül állt össze. Barrault már az 1930-as évek elején szoros kapcsolatba került Joseph Kosmával, aki zeneszerzői pályafutása alatt a Madzsar-táncsoport mellett a legtöbb színházi művét a Compagnie Renaud-Barrault számára szerezte. Kozma összehozta Barrault-val a Dienes- és Madzsar-iskolát megjáró Kepes Évát. Feltehetően ugyancsak Kozma révén került ismeretségbe Barrault-val a Szentpál-iskola két táncosa, Popper Marianne (Pór

¹⁰ Ellenőrző lap a kiutazási engedélyhez. A jövedelemhez beírt alábbi mondat miatt 1938 körülre datálhatjuk az iratot: „30 schilling 1936-ban, azóta saját kereset francia frankban.” MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár, Kövesházi Ágnes hagyatéka. Ltsz.: MKCS-C-I-165.

¹¹ Sophie Képès: La vies d'Eva. *La Revue des Ressources*, 2011. január 9.

¹² Marosi Ernő interjúja Kepes Évával, 1993. i. m. 22-23.

N. n.: Stúdiófotó Párizsban Georges Lorincről,
1937. Magántulajdon

Anna) és Lőrinc György is. Lőrinc György (Georges Lorinc) 1937 elején egy, a Vieux-Colombier köréhez – így Decroux-hoz és Barrault-hoz is – kötődő esten,¹³ a *La Tribune de la Danse* rendezvényén, maga tervezte táncainak – egy groteszk táncnak, és valószínűleg egy Händelre előadott műnek – néhány részletét Jean-Louis Barrault pantomimjaival váltakozva adta elő.¹⁴ Az esten jelen volt az akkor fellépő José Ménard édesanyja, Madame Médard is, akinek annyira tetszettek a táncok, hogy pár

¹³ Az estély elnöke Lucienne Lambelle, aki a Vieux-Colombier színházban a színészek mozgástanára volt. A bevezető előadást pedig Jean Dorcy, a Vieux-Colombier egykori tagja tartotta. Étienne Decroux tanulmányait Copeau vieux-colombier-beli iskolájában kezdte.

¹⁴ Lőrinc László: *Ég és föld között. Lőrinc György első harminc éve (1917-1948)*. Budapest, 2005. 63-64.

hónappal később, 1937. május 27-én montmartre-i táncstúdiójában, a Centre D'études Choreographiques-ban, Germaine Martinet du Mont zongorakíséretével, Lőrinc szólóestet rendezhetett. Az előadás az azon jelen lévő Larionov révén mintegy belépőként szolgált Lőrincnek a londoni Basil-baletthez.¹⁵ Ugyanakkor Kozma mellett arról sem szabad elfelejtkeznünk, hogy a Szentpál-iskolának is kitűnő francia összeköttesei voltak: Fernand Divoire *Pour la danse* című könyvének Rabinovszky Máriusz volt az egyik tanácsadója. Szentpál Olga pedig, egy 1939-es levél tanúsága szerint, amely a házaspár kivándorlásának tervezésekor született, kapcsolatban állt a Les Archives Internationales de la Danse egyik alapítójával, Rolf de Maré-val.¹⁶ A Szentpál-iskola kapcsolata a Les Archives Internationales de la Danse-szal már 1939 előtt létezhetett, hiszen Lőrinc első párizsi útjánál – 1935 őszén – a Rabinovszky-Szentpál házaspár a Les Archives Internationales de la Danse társalapítójához, Pierre Tugalhoz fordult, hogy segítse tanítványuk, Lőrinc György kinti pályafutását.¹⁷ Az intézmény a 30-as évek végén nemcsak Lőrinc, hanem más magyar mozdulatművészek számára is fontos célpontnak számított, amelyen keresztül szerettek volna lehetőségekhez jutni. 1936-ban Pór Anna (Popper Marianne) is tiszteletét tette Pierre Tugalnál,¹⁸ az 1938 végén Párizsba érkező erdélyi származású Molnár Istvánnak (Étienne de Molnarnak) pedig sikerült az áttörés, a Les Archives International de la Danse táncosa lett. Molnár István, aki 1940-tól Budapesten az Orkesztikai szín koreográfusaként működött, tornászkarrierjével felhagyva Budapesten, majd Erfurtban folytatott tánc tanulmányokat. 1938 decemberében ment ki Párizsba. Az első Les Archives International de la Danse-beli fellépése 1939. január 19-én volt. Félicia Andersen Babits, Ady, Juhász Gyula és Tóth Árpád versszavalaival váltakozva adta elő táncait, amelyek között szerepelt későbbi nagy sikerszámának, a Saint Saëns és Liszt *Danse Macabre*-jére táncolt *Haláltánc*ának egy előzménye (ekkor ez a tánc még nem duó, hanem szóló volt), illetve a *Dervistánc* is.¹⁹

TÁNCOSNŐK AZ ARC-EN-CIEL ÁRNYÉKÁBAN: FÖRSTNER MAGDA ÉS MIRKOVSZKY MÁRIA

A fent ismertetett művészek (Lőrinc György, Molnár István, Kepes Éva) párizsi pályafutása 1933 és 1940 közé tehető. Azon túl, hogy Dienes Valéria francia éveit vizsgáljuk, a magyar táncművészek franciaországi emigrációjának még egy hul-

¹⁵ Georges Lorinc, Danses, G. Martinet du Mont pianiste, Centre D'études choreographiques, 19 Rue Bucq, 1937. május 27-ei programja, magántulajdon. Az esten egyebek mellett Lőrinc legismertebb koreográfiái, a *Lamentoso*, a *Sarabande* és az *Isten előtt* (*Devant dieu*) is elő lettek adva.

¹⁶ Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár. A Polányi család hagyatéka, 212/284 fond. Rabinovszky Máriusz levelei Stricker Évához (29. tétel, Rolf de Maré levele Szentpál Olgához).

¹⁷ Lőrinc 2005. i. m. 55.

¹⁸ Uo., 55.

¹⁹ Molnár Hajnalka: *Molnár István és az avantgárd. Egy „ismeretlen” expresszionista táncos*. Budapest, 1998. 18.

lámát kell megemlítenünk, amely a fentieknél korábbra, 1927 és 1930 közé tehető, és művészei valamelyest kötődtek az Arc-en-Ciel Bábszínházhoz. Nem véletlenül: mindkét művésznő – Mirkovszky Mária és feltételezhetően Förstner Magda is – az orkesztikai vonalat képviselte.

EGY FOTOGRAFIA NYOMÁBAN: FÖRSTNER MAGDA MOZGÁSSZATÍRÁI

André Kertész *Szatirikus táncosnő* címet viselő fotográfiája mindenki előtt ismert.²⁰ A képen Förstner Magda látható, akit Kertész több ízben is megörökített. A táncosnőről, bár az 1920-as években rendszeresen fellépett Budapesten, keveset tudni. Az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Táncarchívumában található programok tanúsága szerint már 1922-ben E. László Györggyel közös esten szerepelt.²¹ A programban szereplő adatok a táncosnő esetleges orkesztikai tanulmányaira utalnak: a Dienes-iskola korai időszakának zeneszerzője, Kósa György kíséri ekkor és az 1924. januári, illetve 1926. áprilisi esten is.²² Ugyanakkor 1922-ben Kósa *Mese a királykisasszonyról, aki sohasem nevetett* című darabja, melyet 1919-ben a Dienes-iskolában adtak elő, szintén a repertoár része lett. Az 1922-es esten többségben voltak a magyar zeneszerzők – Kodály, Bartók illetve Kósa – művei. Bartók neve a Dienes-iskola 1910-es években születő koreográfiáinál gyakran felbukkan, így a zeneszerző

André Kertész: *Szatirikus táncosnő*
(a képen Förstner Magda), 1927.

© Szigetbecse, André Kertész
Fotómúzeum és Emlékház

²⁰ André Kertész, *Szatirikus táncosnő*, zselatinos ezüst, 203 x 252 mm. Kecskemét, Magyar Fotográfiai Múzeum, ltsz.: 86. 169. A fotográfiát Förstner Magda életrajzának ismeretében a bevett datáláshoz képest egy évvel későbbre, 1927-re kell datálnunk.

²¹ Förstner Magda és E. László György táncos pantomimestje, 1922. március 12-én, Zeneművészeti Főiskola kamaraterme, program. Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Táncarchívum, ltsz.: TA 886/166. A táncosnót 1921-ben említik először: Förstner Magda klasszikus táncestélye, 1921. december 17. Zeneművészeti Főiskola kamaraterme, a műsorban karaktertáncok már szerepelnek. Forrás: Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Táncarchívum, 41. fond, Förstner Magda hagyatéka.

²² Förstner Magda táncestéje, 1926. április 6-án, Zeneakadémia kamaraterme, program. Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Táncarchívum, ltsz.: 2/44/35., illetve Förstner Magda táncestéje, 1924. január 20-án, Vigadó nagyterme, Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Táncarchívum, 41. fond, Förstner Magda hagyatéka.

Förstner Magda a *Kínai császárban*, 1927.

© Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Táncarchívum

személye miatt is inkább a Dienes-iskolai tanulmányokra gyanakodhatunk. Természetesen a könnyű műfajok, bagatellek más tanulmányokat is feltételezni engednek.²³ Az 1926–1928 közötti időszakban Förstner Magda táncművészete baloldali körökhöz is kötődött: a Palasovszky Ödönék által szervezett *Új Föld* estek 1926. október 23-i előadásának egyik „sztárja” volt.²⁴ Mind Tamás Aladár *Üveglábakon jár a szél* című szürrealista ciklusában, mind Kadosa Pál zongoradarabjára előadott táncában az *Ujság* kritikusa kiemelte és méltatta kifejezőerejét.²⁵ Szólói, mint a *Kínai császár* vagy a *Gyilkos* az est fénypontjai voltak. Két évvel később, 1928. december 2-án pedig a Vigadó nagytermében Kassák Lajos szerzői estjének az egyik előadója volt. A fent említett Új Föld est és Kassák Lajos szerzői estje között Förstner Magda 1927-ben külföldön – Párizsban két ízben, illetve Norvégiában, Svédországban és Dániában – tartózkodott. 1927 végén tért haza Magyarországra, és dokumentálhatóan 1929 tavaszáig az országban maradt: egybekel mellett 1929. március 29-én a Városi Színházban *A katona története* című darabban is fellépett. Párizsi kritikusa, Jean Mareze cikke alapján egyértelmű, hogy André Kertész fotográfiája elnevezését a táncosnő által előadott táncműfajról – a mozgásszatíráról – kapta. A főképp music-hallokban tartott előadásaiban, amelyeket kritikusa fantáziájukért, újfajta ritmusukért és lendületességükért az egekig magasztalt, a táncosnő embertípusok karikatúráját adta.²⁶ Első párizsi fellépésén, az 1927 júniusában a francia közoktatásügyi miniszter fővédnöksége alatt megrendezett, a francia kereskedelmi és ipari főiskolák volt növendékei nemzeti szövetségének, a Sorbonne-on tartott estélyén előadásában, a *Kínai császárban*, a *Pletykában* és a *Tót táncban*²⁷ inkább a mimikát és a mozdulatok kifejező erejét, mint a technikát használta fel. Típusokat ábrázolt, éppen ezért táncra már a pantomim határán mozgott, ám abban annál nagyobb szerepet kapott a ritmus.²⁸ Táncai párhuzamaként a korabeli kritikák Valeska Gert bemutatóit említették. André Kertész Getty Múzeumban található Förstner Magda-fotográfiája,²⁹ amely a kissé hátradőlő és ásító táncosnőt örökítette meg, valószínűleg a Mareze által említett Sorbonne-on történt fellépésen vagy annak próbáján,

²³ Dienes Valéria francia emigrációja után számos tanítványa átpártolt valamelyik Dalcroze-tanárhoz, így már az 1920-as évek elején több, vegyes iskolázottságú táncossal számolhatunk.

²⁴ MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár. Palasovszky Ödön hagyatéka, ltsz.: MKCS-C-I-107/459/1. Az Új Föld est 1926. október 23-i szórólapja.

²⁵ s. i.: Modern írók előadóestje. *Ujság*, 1926. Lapkivágat. MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár. Palasovszky Ödön hagyatéka, ltsz.: MKCS-C-I-107.

²⁶ Jean Mareze: La danse caricaturale Magda Forstner. *Le Soir*, 1927. június 9.

²⁷ *Magyarság*, 1927. június 4-ei cikkének lapkivágata. Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Táncarchívum, 41. fond, Förstner Magda hagyatéka.

²⁸ Táncest, Förstner Magda. *Ujság*, 1926. április 8. Lapkivágat. Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Táncarchívum, 41. fond, Förstner Magda hagyatéka.

²⁹ André Kertész: *Förstner Magda*. Paris, zselatinos ezüst, ltsz.: 4 5/16 x 2 5/16. The J. Paul Getty Museum, ltsz.: 85. XM. 371. 1.

Rónai Dénes: Walleshausen Zsigmond, Detre Szilárd és Blattner Géza, 1919.

© Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, bábtár

illetve a táncok mozdulatai alapján készült. A fotó felfogható az egyik mozgáskarikatúra pillanatképeként, ruházata pedig (a kalapot leszámítva, amely Kertész képén nem látható) hasonlít arra, amit Förstner a Mareze cikkében közölt képeken visel. Látható tehát, hogy Förstner, akárcsak a magyar táncosok jelentős része, Franciaországban a megélhetés érdekében a könnyű műfajok felé vette az irányt. A dokumentumok, fényképek tanúsága szerint a párizsi magyarok közül André Kertésszel és az Arc-en-Ciel Bábszínház tagjaival állt összeköttetésben: a *Szatirikus táncosnő* fotográfia az Arc-en-Ciel-esekhez tartozó Étienne Beöthy műtermében készült, a háttérben a szobrász egyik műve látható. A társulatot Kertész gyakran fényképezte, a képek egy részét a *L'Art vivant* című lapban közölte.³⁰ A tánc-történész André Levinsonhoz hasonlóan Kertész számára sem húzódott éles határvonal a tánc és báb között. Az Arc-en-Cielnek, illetve alapítóinak tevékenysége a kezdetektől összefonódott Mirkovszky Mária személyén keresztül az orkesztikával, Förstner Magda kapcsolata Beöthyékkal így önmagában az orkesztikai tanulmányokat feltételezi. De nemcsak Förstner, Mirkovszky Mária is Párizsban tartózkodott ebben az időszakban.

³⁰ André Kertész: Les marionettes [fényképek]. *L'Art vivant*, 5. 1929. no. 118. november 15. 888–889.

MIRKOVSZKY MÁRIA (MARIA MIRKOVSZKY, 1896–1987) PÁRIZSI KORSZAKA

Dienes Valéria egyik kiemelkedő tanítványa Mirkovszky Mária volt. A táncosnő párizsi fellépéseinek rekonstruálásához néhány program, illetve kosztümterv áll rendelkezésünkre. Mirkovszky Mária férje, Detre Szilárd révén³¹ a kezdetektől szoros kapcsolatban állt a későbbi Arc-en-Ciel Bábszínház alapítójával, Blattner Gézával. Mirkovszky Dienes Valéria francia emigrációja alatt férjével, Detre Szilárddal közösen vezette az orkesztikai iskolát. A fennmaradt dokumentumok tanulsága szerint Detre is belekóstolt a táncszínház világába: *A Tánc* című folyóirat alapítójával, Taerkövy Istvánnal 1924. november 16-án közös tánc- és pantomimestet rendezett Taerkövy pantomimjaiból. A táncosok között orkesztikát tanult táncosok is szerepeltek.³² Mirkovszky és Detre csak ezután, 1926–1927 tájékán költözhetett Párizsba, ahol kapcsolatba kerültek Dienes Valéria mesterével, Raymond Duncannal is: az Arc-en-Ciel Bábszínház az 1930-as évek elején Raymond Duncan akadémiáján lépett fel.³³ Mirkovszky Mária első dokumentált párizsi szereplése 1927 decemberében volt. Kezdetben a Théâtre de la Potinière-ben (Théâtre Berizában), majd a Théâtre de Marigny-ban és a Casino de Paris-ban lépett fel. A lehetőségekhez férje, illetve annak magyar képzőművész barátai révén juthatott, hiszen a Théâtre Beriza egyik díszlettervezője Medgyes László, míg a *Le jazz ex baz-é* férje, Detre Szilárd (Constant Detré) volt. Mirkovszky a *Le jazz ex baz*-ban 1927. december 14-én és 1928. december 12-én lépett a színpadra.³⁴ Az 1927-es *A pleins jazz* című revű egyes képeiben az időjárás (*Que d'eau, que d'eau!*), az élethelyzetek (*Antoine, coiffeur pour dames*) lettek kifigurázva. Mirkovszky a hatodik képben, a *De Montmartre à Montparnasse*-ban szerepelt. Az embertípusokat, nemzeti karaktereket (japánok, oroszok) felvonultató részben ő alakította a táncsillagot. Az 1928-as előadás rendezője, kosztüm- és díszlettervezője Braun Vera, Detre Szilárd és Margeruite Raigné-Navellier voltak. Braun (Lengyel Vera), ismertebb nevén Véron valószínűleg tanult mozgásművészetet, orkesztikát. Véron a *Le jazz ex baz* estjén nemcsak kosztümtervezőként, hanem a *Cas d'Astres* című darabban táncosként is közreműködött. A fennmaradt programok és kosztümtervek tanulsága szerint szoros barátság és munkakapcsolat fűzte Mirkovszky Máriához, illetve az

³¹ Detre Szilárd Franciaországban a Constant Detré nevet használta.

³² A Vigadó nagytermének Pantomim- és táncest műsora, Tarkeövy István három pantomimjének bemutató előadása, 1924. november. 16. 17.30, Vigadó nagyterme, a pantomimeket Detre Szilárd rendezte, a bútorokat Angelo műterme kölcsönözte, Gróf József tervezte, Faragó és Gróf műtermében készültek. A díszleteket Bysz Róbert festette. A táncosok között Riedl Margit is szerepel. Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Táncarchívum, ltsz.: 2/44/30.

³³ A Raymond Duncan-féle fellépésekhez ld. Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Báltár, ltsz.: 78. 8. 1 és 78. 6.1. meghívók.

³⁴ 1927-ben a Salle de l'American University Clubban, 1928-ban a Salle des Sociétés-ben volt az előadás. Az ennél a résznél felhasznált francia programok az Orkesztika Alapítvány - MOHA - Mozdulatművészeti Gyűjtemény, Mirkovszky Mária hagyatékában találhatóak.

Pécsi József: Mirkovszky Mária párizsi/boulogne-i portréja, 1928 körül.

© Orkesztika Alapítvány - MOHA - Mozdulatművészek Háza -
Mozdulatművészeti Gyűjtemény

Orkesztikai Intézethez. Az 1928 és 1940 közötti időszakban mintegy kéttucatnyi kosztümöt tervezett Mirkovszky Mária és más orkesztikai tanultságú mozdulatművészek számára. Véron (Braun Vera) már Magyarországon kapcsolatban állt Blattner Géza bábszínházával: Blattner a Művészi Bábjátékok Színházában, 1923-ban, Braun Vera díszleteivel adta elő Murányi Jutka *Hóféhérkéjét*.³⁵ Az 1928–1929-es évadban Mirkovszky Mária már a Marguerite Beriza vezette Théâtre de la Potinière (Théâtre Beriza) művésze volt, ahol társaival, Leda Ginely-vel, Kira Stchebatche-val és Nadia Brussovával több koreográfiát készített. A Théâtre Beriza kísérleteit a francia kritikusok elismeréssel fogadták, André Levinson szerint „ezek az emberek végre színházat csinálnak”. Többen, mint Gustave Bret vagy Dominique Sordet Copeau munkásságához és a Vieux-Colombier előadásaihoz hasonlították: „A Vieux-Colombier óta mi ritkán észlelhettük ily módon a francia hangulatot” – írta Gustave Bret.³⁶ A Théâtre Beriza 1928–1929-es évadában szereplő Mirkovszky koreográfiai munkássága még feltárára szorul, ám feltételezhetjük, hogy talán ő tervezte az az évi programban Arthur Honegger zenéjére táncolt *Vérité, mensonge-ot*, amely görög balett néven van említve. A táncosnő még 1930-ban is Párizsban tartózkodott: 1930. március 8-án a párizsi Maison Hongroise estjén, amelyen egyebek mellett Bartók *Allegro Barbaro* című műve, Liszt *XII. rapszódija*, Kodály *Epithaphe*-ja hangzott el, illetve a Madame Beriza asszonnyal is barátságban álló Harsányi Tibor adott koncertet, Mirkovszky Mária egy „egészen érdekes művészeti produkciót nyújtott,”³⁷ Madame Balkis francia színésznő szavalta Verlaine, Maeterlinck műveit, illetve Ady-versekre táncolt. Mirkovszky a Maison Hongrois-ban tartott est után nem sokkal elvált Detre Szilárdtól, családi- és egészségi állapota hazaszólitotta.³⁸ Nem volt ezzel egyedül: a tanulmányban említett művészek életében Párizs többnyire egy rövidebb vagy hosszabb kitérő volt. Kepes Éva és Kozma József maradt közülük csupán Franciaországban, ám ez utóbbi egész életében hű maradt első szerelméhez, a színházhoz.

³⁵ Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet, Bábtár, Arc-en-Ciel-anyag, fotók (rendezetlen).

³⁶ Az idézett részlet a színház 1928–1929-es programjából való.

³⁷ Részlet a *Párizsi Magyarság* című lap ismertetéséből, 6. p. Forrás: Orkesztika Alapítvány – MOHA – Mozdulatművészeti Gyűjtemény, Mirkovszky Mária hagyatéka.

³⁸ Mirkovszky 1931 elején még Párizsban tartózkodott, mivel a Magyar Írók Köre 1931. február 15-i az Otthon Írók és Hírlapírók Köreben tartott rendezvényén az akkor fellépő táncosnőt a Théâtre Marigny tagjaként említik.